

Niko IKIĆ

MEĐURELIGIJSKI DIJALOG I MEĐURELIGIJSKA TEOLOGIJA!?

Sažetak

Neki teolozi iz zapadnoga plućnog krila Crkve sve hrabrije ulaze u otkrivanje dubokoga teološko-eklezijalnoga smisla pojma i njegova sadržaja “teologija religija” ili “međureligijska teologija”, vidno ga razlučujući od bilo kakvih sinkretističkih primjesa. Kao odskočnica u razmišljanju i traženju teološkoga utemeljenja služi im stupnjeviti pojam “međureligijski dijalog”, koji je barem pojmovno prihvaćen. Po analognom smislu neki uviđaju moguće utemeljenje “teologije religija” u stupnjevitom pojmu “Crkve”, a da se pri tome ne sužava, niti niječe dogmatsko-soteriološka tvrdnja da je Isus Krist jedini Spasitelj svijeta.

Pred nama su dva složena pojma koji su filološki bliski a sadržajno nijansirani i možda upitni. Prvi je našao svoje mjesto ne samo u teologiji, nego preko kulture zadire u sve pore života, sve do politike. Drugi pojam nije toliko jasan, nije udomaćen a za mnoge je sadržajno upitan ili možda čak kontradiktoran. Zato u naslovu ovoga uratka stoji uskličnik s upitnikom, koji želi ukazati na tu problematiku.

Jesu li ovi pojmovi doista kontradiktorni ili kompatibilni? U ovom vremenu a posebno na ovom prostoru, kada neke unutarkatoličke snage, da ne govorimo o drugima, snažno ignoriraju i dijalog i ekumenizam iz poznatih i bliskih razloga njima, koji su sve više negoli biblijski, teološki i koncilski, nije možda oportuno pokretati ovakva pitanja. Usprkos tome pokušajmo se ukratko približiti gore postavljenom pitanju. Podimo od već recipiranoga pojma dijaloga.

I. Međureligijski dijalog

I.1. Neosporno teološko utemeljenje dijaloga

Ako dijalog promatramo kao relacijsku dimenziju između dva subjekta, onda je on doista složeni i nijansirani pojam koliko i sami pojmovi,

npr. relacije i Crkve. On je u svojoj biti gradualan, stupnjevit. Pored egzistencijalne, psihološke i svake druge strane to svjedoče i mnogobrojna mjesta u Svetom Pismu kao i u crkvenim dokumentima, posebice Drugoga vatikanskog sabora, za kojega se u cijelosti može reći da je ekumenski i dijaloški. Koncil pored ostaloga navodi: “Od samog svoga postanka čovjek je pozvan da stupi u dijalog s Bogom.”¹ Stoga bismo s teološkoga stanovišta mogli prvo istaknuti dijalošku relaciju Boga i čovjeka, koja posebno kulminira u dijalogu Krista i s ljudima, “koji je ispitivao srce ljudi i pravim ih ljudskim razgovorom dovodio do božanskoga svjetla”. Koncil nadalje poziva vjernike da kao Kristovi učenici prožeti Kristovim Duhom upoznajemo ljude s kojima živimo, te da tako iskrenim i strpljivim dijalogom otkrijemo kakvo je bogatstvo Bog podario narodima.² Taj dijalog ili pojednostavljeno razgovor Boga i čovjeka odvija se kroz razne načine u svim životnim prilikama kako pojedinca tako i cijeloga izabranog naroda. Za kršćansku teologiju utjelovljeni Isus Krist je vrhunac dijaloga Boga i čovjeka a Duh Sveti je temelj takve komunikacije.

Iz kristološko-pneumatske perspektive sasvim je logično da i Crkva kao Kristova zaručnica nastavi dijaloški put. Ona ga na razne načine stalno ostvaruje sa svijetom u kome živi. Svijet za Crkvu predstavlja sve njegove kategorije pa i one koji nisu u Crkvi. Temelj takvom širokom i složenom poimanju dijaloga Crkva temelji na ljudskoj naravi i jednakom dostojanstvu svake osobe i pravima koja odatle izlaze za sve ljudi, što je već naglašavao papa Ivan XXIII.³ Crkva je vidljivo društvo i istovremeno duhovna zajednica koja u sebi na otajstveni način povezuje zemaljsko i nebesko, grešno i sveto, prolazno i neprolazno, vidljivo i nevidljivo. Ona vodi međusobni dijalog sa svijetom u kome živi i djeluje, pozvana da bude kvasac i duša ljudskoga društva. Tu svoju spasenjsku i eshatološku zadaću u svijetu ona obavlja životnim dijalogom sa svijetom na svim razinama i u svim prilikama, uvijek držeći se evandeoskih načela.

Ne ulazeći u unutarcrkvene dijaloške relacije, kao npr. laika i klerika, ostavljajući po strani i važni ekumenski dijalog s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama, tj. s kršćanima nekatolicima, o čemu Koncil posebno govori u dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, nas ovdje posebno zanima dijaloška relacija s nekršćanima. Da bi ispunila svoju univerzalnu spasenjsku zadaću prema svim narodima, rasama i kulturama, Crkva ide putom iskrenoga dijaloga. U tom duhu nastoji odgajati svoje

¹ *Gaudium et spes* (GS), 19.

² Usp. *Ad gentes* (AG), 11.

³ Usp. encikliku *Mater et magistra* od 15. svibnja 1961. Usp. AAS, 53 (1961), 405-447 i GS, 40

vjernike da cijene i poštuju sve druge vjere i kulture, u kojima ona otkriva dragocjene religiozne i humane elemente, s nadom da nas sve “otvoreni dijalog dovede do toga da vjerno primamo poticaje Duha i spremno ih izvršimo. Želja za takvim dijalogom, koji polazi iz čiste ljubavi prema istini, ne isključuje s naše strane nikoga”.⁴ U tom duhu treba vrednovati doprinos Crkve u izgradnji međunarodne zajednice u sklopu različitih međunarodnih ustanova na dobrobit svega čovječanstva. Poseban doprinos treba gledati oko intenziviranja kulturnih razmjena u kojima Crkva gleda mogućnost otvaranja vrata pravom i plodnom dijalogu među vjerskim i kulturno različitim narodima.⁵

O relaciji katolika s nekršćanskim religijama pa i s nevjernicima⁶ opširnije se govori u dva koncilna dokumenta. To su: *Nostra aetate*, deklaracija o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama, te *Ad gentes*, dekret o misijskoj djelatnosti Crkve. Od ukupno pet brojeva deklaracije *Nostra aetate* treći je posvećen islamskoj a četvrti židovskoj vjeroispovijesti. Polazna točka odnosa Crkve prema nekršćanskim zajednicama jest ono opće zajedničko ljudsko s ciljem promicanja jedinstva i ljubavi među svim ljudima. To zajedničko svim ljudima ima svoj početak i svoj kraj u Bogu stvoritelju i otkupitelju koji želi spasiti svakoga čovjeka. Iz toga zajedničkoga svim ljudima proizlaze ista pitanja za sve iako ne isti odgovori o smislu i cilju čovjekova života, odakle dolazi, kuda i kamo ide, o dobru i zlu u svijetu itd. U tom smislu različite religije nastoje na različite načine pomoći čovjeku u traženju odgovora na ta pitanja. Dijalog je, dakle, put zajedničkoga traženja istine o Bogu. “Katolička Crkva ne odbacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuje od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude... Ona stoga bodri svoje sinove da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje sa sljedbenicima ostalih religija, svjedoči kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ta duhovna i moralna dobra kao i te socijalno-kulturne vrednote.”⁷ Sekretarijat za nekršćane ističe da svi ljudi uživaju blagodat sveopće Božje providnosti. Tamo se izričito navodi da “nema dakle sumnje, da postoji režim osobne milosti izvan Crkve i prije Crkve”.⁸

⁴ Usp. GS, 92.

⁵ Usp. GS, 56.

⁶ SEKRETARIJAT ZA ONE KOJI NEVJERUJU, čiji je predsjednik bio pokojni bečki kardinal Franz König, izdao je upute i smjernice dijaloga s nevjernicima pod naslovom *Dijalog s onima koji ne vjeruju*, Dokumenti 22, Kršćanska sadašnjost (KS), Zagreb, 1968.

⁷ *Nostra aetate* (NA), 2.

⁸ Usp. SEKRETARIJAT ZA NEKRŠĆANE, *Prema susretu religija, sugestije za dijalog*, Dokumenti 9, KS, Zagreb, 1968., str. 10-11. Tajništvo za nekršćane osnovao je 19. 5. 1964.,

Otvoreni dijalog i suradnju s nekršćanskim religijama Sabor teološki potkrjepljuje različitim argumentima. Tako i stavom, da Bog hoće da se svi ljudi spase, jer je jedan Bog i jedan posrednik Isus Krist;⁹ nadalje, Sabor izlaže da je teologija spasenja anticipirana u teologiji stvaranja, jer ne možemo zazivati Boga, Oca sviju, ako stvoreni na sliku Božju, ne uvažavamo sve ljude kao braću i sestre; jer je ekonomija spasenja univerzalna u Isusu Kristu, "...sve je po njemu i za njega stvoreno..., svadjelo se Bogu u njemu nastaniti svu Puninu, i po njemu - uspostavivši mir krvlju križa njegova - izmiriti sa sobom sve bilo na zemlji bilo na nebesima";¹⁰ jer Isusova inkarnacija ima također univerzalno značenje, jer je ljudska povijest univerzalna i obuhvaća kako ljudski grijeh tako i Božju milost. U ovakvoj teološkoj postavci nema mjesta nikakvoj diskriminaciji ni po kakvoj osnovi, pa ni religijskoj. Također nema mjesta nikakvoj ekskluzivnosti, jer je sam Isus rekao da će nas njegov Duh uvoditi u puninu istine¹¹ koju još nemamo u potpunosti. Stoga se i u drugim religijama i tradicijama nalaze sjemenke istine. U tom duhu upozorava Koncil sve misijske djelatnike da se znanstveno pripreve za svoju misijsku zadaću, s naglaskom na dijalogu s nekršćanskim religijama i kulturama.¹²

I.2. Neosporna podrška zadnjih papa međureligijskom dijalogu

Pavao VI. ističe da je dijalog postao metoda Crkve u susretu sa svijetom.¹³ Blagopokojni papa Ivan Pavao II. Govorio je 15. svibnja 2004. članovima Papinskoga vijeća za međureligijski dijalog. On podržava taj dijalog oslanjajući se na Pavla VI. Ivan Pavao II. ističe da taj dijalog treba

na Duhove, Pavao VI. sa zadaćom traženja metoda i putova da se uspostavi prikladan dijalog s nekršćanima. Ono je 1985. god. izdalo dokument pod naslovom: *Stav Crkve prema sljedbenicima drugih religija* (Dokumenti 73, KS, Zagreb, 1985.). Ovdje je vrijedno spomenuti i dokument: *Kršćanstvo i religije*, izd. Medunarodno teološko povjerenstvo, KS, Zagreb, 1999., Dokumenti 122. Među članovima potpovjerenstva koji su izrađivali dokument (od 1993. do 1996.) bili su Golub, Pottmayer, Ladaria i drugi. Dokument je odobrio tadašnji pročelnik Kongregacije za vjeru kard. Ratzinger. Misli ovoga dokumenta upućene su prvenstveno katolicima koji sudjeluju u dijalogu religija. O tome vidi također komentar u djelu: Mato ZOVKIĆ, *Medureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1998., str. 67-92.

⁹ Usp. 1 Tim 2,4.

¹⁰ Vidi Kol 1,16.19-20.

¹¹ Usp. Iv 16,13.

¹² Usp. AG, 34.

¹³ Usp. Encikliku: *Ecclesiam suam*, 31 (potpisana 6. kolovoza 1964.).

biti intenziviran poklanjajući pozornost onim temama od zajedničkoga interesa. Crkva se mora suočiti s izazovima međureligijskoga dijaloga. Prognozira da će ovo tisućljeće biti označeno kulturalnim i religioznim pluralizmom. Zato je dijalog važan i treba biti nastavljen ukoliko je dio poslanja Crkve na navještaju evanđelja. U dijalogu s drugim religijama mora biti izbjegavan svaki relativizam i indiferentizam. Važnost dijaloga papa vidi i kao bitnu pretpostavku za mir u svijetu, jer je Bog ime za mir i zapovijed mira.¹⁴

Sadašnji papa Bendikt XVI. govorio je 1. veljače 2007. utemeljiteljima zaklade za međureligijsko i međukulturalno istraživanje i dijalog. On je sam bio jedan od utemeljitelja te zaklade. I on poziva na priznavanje i razvijanje poveznica među religijama, koje nas ujedanjuju. Na ovoj liniji on vidi cilj zaklade u traganju za bitnom i autentičnom porukom koju tri monoteističke religije mogu poslati svijetu, kako bi kroz istraživanje svoje duhovne baštine jačale bratske odnose i dali nove impulse međureligijskom dijalogu, te obvezali se na međusobno poštovanje i povjerenje. Ljudi današnjice očekuju od nas poruku sloge i pouzdanja. Tim ljudima treba pomoći živjeti u pravdi i miru. Ljudi imaju pravo od nas očekivati odlučan znak novoga razumijevanja i pojačane suradnje. On vrednuje zajedničko već urađeno djelo kao referencu budućega rada i pri tome kaže da je međureligijski i međukulturalni dijalog danas važniji nego ikad prije, ako je pravi, ako raspektira razlike, ako je hrabar, strpljiv i ustrajan. Sve vjerske tradicije ističu sveti karakter života i dostojanstvo čovjeka. S obzirom na toliko željeni mir on izražava nadu da međureligijsko i međukulturalno istraživanje i dijalog danas nisu neke beznačajne opcije, nego su životno važni i našem vremenu neophodni.¹⁵

Od 15. do 17. svibnja 2006. održana je XVII. godišnja skupština Papinskoga vijeća za dušobrižništvo migranata i ljudi koji su na putu. Živimo u vremenu u kojem je mobilnost ne samo znak vremena, nego ta mobilnost nosi sa sobom i određene probleme u vjeri, duhovnosti i pastoralu. Papa Benedikt XVI. pozdravio je skupštinu i naglasio da je međureligijski dijalog bitni sastavni dio naloga Crkve u službi ljudima a za one koji rade s migrantima i naseljenicima u zemljama s islamskom većinom on je "svagdanji kruh".¹⁶

¹⁴ Usp. *Novo millennio ineunte*, 55.

¹⁵ Usp. Papin govor skinut s vatikanske web-stranice.

¹⁶ Usp. Dokument pod nazivom: *Migration und Unterwegssein aus und in Länder mit islamischer Mehrheit*, na vatikanskoj web-stranici. Na istoj skupštini govorili su i drugi uvaženi predstavnici. Između ostalih kardinal Martino, predsjednik dikasterija, ubrojio je dijalog među očevidne rezultate rada. Tajnik vijeća naglasio je kako je važno da

I.3. Zaključno o međureligijskom dijalogu iz naše perspektive

U ovom kratkom pregledu koncilskih stavova primarno su se očitala samo ona koncilski mjesta koja utemeljuju dijalog s nekršćanima. I ova mjesta više negoli zorno svjedoče koncilsko duboko teološko utemeljenje dijaloga, pogotovu zadnjih papa da dade dijalogu odlučnu ulogu.

Svim Hrvatima katolicima stavovi papa mnogo znače na svim područjima, ali premalo na onom dijaloško-ekumenskome. A njihovi stavovi o međureligijskom dijalogu su kristalno jasni i pozitivni, posebice ove trojice zadnjih papa, koji vremenski obuhvaćaju blizu 45 godina crkvene dijaloške povijesti, to jest, sadašnjega pape i uvaženoga teologa Ratzingera, te posebice blagopokojnoga sluge Božjega Ivana Pavla II. i koncilskoga pape Pavla VI.

Zato je teško razumjeti unutar Katoličke Crkve krute i nedijaloške stavove nekih vjernika a posebice pojedinih klerika. Ako takvih vjernika ima, nije njihova krivnja. Dok bi se neznanje nekih vjernika dalo objasniti hotimičnim ili nehotimičnim propustima njihovih klerika, dotle je držanje nekih klerika teško razumljivo i kod nekih ekstremnih potpuno nekoncilsko. Takvi klerici su svojevrsni skriveni i pritajeni "lefebrovci", koji ne prihvaćajući i ne šireći pravi koncilski dijaloški duh štete Crkvi iznutra, dajući i svjedočeći krivu sliku Crkve i njezina nauka. Zato prije nego što druge počnemo uvjeravati da dijalog nema alternative, moramo to isto živo i djelotvorno svjedočiti u svojim vlastitim redovima. Svjestan da mogu doživjeti što je Pavao doživio na Aeropagu, poručujem: to je dijalog života.

svi članovi skupštine shvate potrebu dijaloga. Tajnik Papinskoga vijeća za međureligijski i međukulturalni dijalog opravdao je zajedničkim izazovima vremena, poput terorizma ili zajedničkom potrebom poticanja vrijednosti kao što su vjerska sloboda, međusobno uvažavanje, solidarnost, mir itd. Ukazivao je važnost dijaloga zbog zajedničkih prijatnji kao što su relativizam, indiferentizam, sekularizam... Skupština je donijela neke smjernice i preporuke. Točke od 7 do 16 je stavila pod naslov dijalog. U broju 7 kaže se da su svi sudionici jasno pokazali važnost i neophodnost autentičnoga dijaloga između kršćana i muslimana. Br. 12 ističe da treba razraditi model međureligijskoga dijaloga, koji se neće bazirati samo na čistom razgovoru i jednostavnom slušanju drugoga, nego koji će iznositi duboko duhovno uvjerenje. U br. 13 ističe se da treba razlikovati civilni i vjerski dijalog. Muslimane se upozorava u br. 15 da razlikuju pojmove svjetovni "zapad" i "kršćanstvo", br. 25 oslanja se na poruku za dan mira 2001.

2. Stupnjevitost dijaloga kao most prema međureligijskoj teologiji!

Dijalog je postao središnji pojam modernoga svijeta. On je nezaobilazan kad je u pitanju svjetski mir. Hans Küng govori u svezi s projektom *Weltethos*, da nema globalnoga suživota na zemlji bez globalnoga ethosa, te da nema mira među narodima bez mira među religijama, a mira među religijama nema bez dijaloga među religijama. Njega citira Mario Delgado koji kaže da je dijalog jednako važan i za teologiju kao i za Crkvu, tako da je dijalog od enciklike *Ecclesiam suam* Pavla VI., koja je potpisana 6. kolovoza 1964., postao metodom Crkve za susret sa svijetom.¹⁷ Papa u toj enciklici kaže izričito da je međureligijski dijalog više od same metode. Kao prvi preduvjet međureligijskoga dijaloga papa postavlja vjersku slobodu. On gleda kršćanstvo kao dijaloški susret Boga i čovjeka. Papa razlikuje tri dijaloška kruga ili stupnja: prvo *dijalog sa svakim čovjekom* dobre volje; drugo *dijalog s drugim religijama* i treće, *ekumenski dijalog među kršćanskim zajednicama i Crkvama*.¹⁸ Time je potvrđena očita stupnjevitost dijaloga.

Na ovom tragu dokument *Dijalog i navještaj* iz 1991. god.¹⁹ donosi sljedeća dijaloška područja koja svjedoče stupnjevitost pojma dijaloga. Tamo se razlikuje *dijalog života*, u kojem čovjek dijeli sve s bratom čovjekom; drugo je *dijalog djelovanja* u kojem kršćanin i nekršćanin zajednički djeluju za boljitak svijeta; treće bi bio *dijalog teološke razmjene* u kojem teološki eksperti uče vrednovati vjerske vrijednosti drugih; četvrto bi bio *dijalog vjerskoga iskustva* u kojem kršćanin ukorijenjen u svojoj tradiciji dijeli religiozno iskustvo drugih, npr. u molitvi, meditaciji itd.

Dijalog je stupnjevit i s teološkoga aspekta, što za onaj drugi naš pojam međureligijske teologije može biti kao poveznica i odskočnica. Na najvišem stupnju dijaloga je onaj sa svojim Bogom stvoriteljem i otkupiteljem, pa onda sa svojom Crkvom, pa izvanckveni s kršćanima, onda s nekršćanskim monoteističkim religijama, s poganima, sa svijetom uopće, s različitim kulturama itd. Ovo mi se čini dovoljnim da se ukaže na važ-

¹⁷ Usp. "Der interreligiöse Dialog", u: *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft (ZMR)*, EOS-Verlag, 1-2 (2007), 3-4. Zanimljivo je da ovaj časopis izlazi već 91 godinu. Ovaj cijeli svezak posvećen je međureligijskom dijalogu.

¹⁸ Usp. *Ecclesiam suam*, 31, 38, 41, u: AAS, 56 (1964), 609-659, također u: *Enchiridion Vaticanum, 2, Documenti ufficiali della Santa Sede 1963-1967*, Edizione Dehoniane Bologna, 12. izdanje iz 1981. god., reprint 1989., br. 164-210, posebice o dijalogu vidi br. 192-208.

¹⁹ Usp. u br. 42, oslanjajući se na dokument: *Dijalog i misije*, 29-35.

nost složenosti i stupnjevitosti pojma *dijaloga*. Ta stupnjevitost i složenost dijaloga proizlazi iz stupnjevitosti pojma Crkva, o čemu će još biti govora. Tako shvaćeni pojmovi dijaloga i Crkve mogu biti odskočna daska za razmišljanje o stupnjevitosti pojma sakramentalnosti u Crkvi. Da li u sklopu takve eventualne stupnjevite sakramentalnosti Crkve ima mjesta i za nekršćanske monoteističke religije? Ako je ovo moguće uzeti kao pretpostavku, moramo se pitati, vodi li nas međureligijski dijalog prema međureligijskoj teologiji?

3. Na putu prema međureligijskoj teologiji?

3.1. Teološka polazišta međureligijske teologije

Isusovac Hans Waldenfels piše o dijalogu kao susretu s drugima i različitim. Za njega pravi dijalog uvijek uključuje da se o drugome ne samo govori nego da ga se akceptira kao partnera, jer međusobno prihvaćanje i razmjena stavova pripadaju konstitutivnim faktorima svakoga dijaloga.²⁰ U svome razmišljanju on polazi od činjenice pluralizma različitih religija. Za dijalog s drugačijima potrebno je stvoriti temeljna načela dijaloga, od kojih je među prvima postavio faktično, ne samo verbalno, prihvaćanje i uvažavanje drugoga i drugačijega. To je za njega prvi konstitutivni elementi svakoga dijaloga. U takvom uvažavanju pokušava se zajedno ići prema istini.

Dominikanac Claude Geffre smatra vjerski pluralizam polazištem za razmišljanje o teologiji vjerskoga pluralizma. I on traži teološke temeljne uvjete međureligijskoga dijaloga. Pri tome dolazi do temeljnoga teološkoga pitanja: Kako spojiti mnoštvo putova do Boga s jedinim posredništvom Isusa Krista iz deklaracije *Dominus Jesus*?²¹ Za neke teologe (Paul Knitter i Roger Haight) Isus je normativni put ali ne jedini put spasenja ljudi, navodi Geffre. On tumači novozavjetna mjesta tako da ne isključuju druge putove spasenja. U tome se on oslanja na Ivana Pavla II.,²² koji ne isključuje druge putove do spasenja, ali ih uvijek veže uz Isusa

²⁰ Vidi članak pod naslovom: "Standpunkt und Standpunkte unterwegs zu einer Theologie der Religionen", u: ZMR, 1-2 (2007), 8-9.

²¹ KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE izdala je 5. rujna 2000., pod naslovom: *Dominus Jesus, deklaracija o jedincatosti i spasenjskoj univerzalnosti Isusa Krista i Crkve*, KS, Zagreb, 2000., Dokumenti 125. Ekumenske i dijaloške izvatke pogledaj u: N. IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti. Izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., str. 121-123.

²² Usp. *Redemptoris missio*, 5.

Krista i ne vrednuje ih istomjerno. Geffre zaključuje da se kroz međureligijski dijalog, dakle, ne mora žrtvovati kristocentričnost nekakvoj neodređenoj teocentričnosti. Jedino posredništvo Krista ne smije se poistovjetiti s jedinim posredništvom kršćanstva, upozorava Geffre. To bi značilo da jedino Kristovo posredništvo ne isključuje druge vjerske manifestacije. U svom razmišljanju autor se također oslanja na Karla Rahnera za kojega su mnoge religije manifestacija sveopćega Božjeg spasenja. Nije na odmet ovdje podsjetiti da one nose u sebi uz Božji također i očiti antropološki element, jer su religije u krajnoj liniji društveni i institucionalni izraz religiozne svijesti jednoga naroda. Autor se u zaključivanju priklanja u tom smislu tezi Edwarda Schilleebecksa koji aksiom: *Izvan Crkve nema spasenja*, okreće u aksiom: *Izvan svijeta nema spasenja*. Na temelju ovih premisa Geffre zagovara međureligijsku teologiju ili dijalošku teologiju.²³

3.2. Bitni eklezijalni problem

U pristupu ovom pitanju Benoit-Dominique de la Soujoele, OP, polazi od različitoga svaćanja pojma “Crkva” u dekretu *Nostra aetate*. Crkvu se prvo poima kao zajednicu koja se razlikuje od drugih, jer se razumije kao jedna i jedinstvena punina Krista. Drugo shvaća je se pod vidom božanske tajne spasenja kao mistično zajedništvo u širem smislu onoga što je započelo prvim shvaćanjem. *Lumen gentium* daje definiciju Crkve kao naroda Božjega, koji je univerzalan, u kojoj se kaže da je svaki čovjek pozvan na spasenje.²⁴ De la Soujoele iz ovoga zaključuje da je svaki čovjek individualno u nekom odnosu prema Crkvi. Kako? U odgovoru na to pitanje, kad se odnosi na nekatolike, oslanja se na *Lumen gentium* 8, na onaj poznati *subsistit in*, koji omogućuje npr. za Pravoslavnu crkvu da joj se izričito prizna crkvenost u općem misteriju Crkve, što potvrđuje dekret o ekumenizmu br. 4. Ovdje De la Soujoele zaključuje da nije dakle samo riječ o individualnoj povezanosti nego o institucionalnoj pripadnosti. Dakle, pojam “Crkva” u sebi je gradualan, kao i pojam “dijalog”. Ova teza omogućuje postavljanje pitanja da li se u nekršćanskim religijama s obzirom na dobrotu i istinu, mogu nazreti neki slični spasenjski elementi? Ako je to moguće, da li su oni eklezijalni? Ako Crkvu razumijemo isključivo kao zajednicu u koju se stupa sakramentom krštenja, kakvu zastupa *Mystici corporis*, onda to ne bi bilo moguće. U daljnjem tekstu autor razrađuje tezu po kojoj treba razlikovati red spasenja po objavljenoj riječi i red spa-

²³ Usp. “Unterwegs zu einer *interreligiösen Theologie*”, u: ZMR, 1-2 (2007), 16-27, posebice str. 22-24.

²⁴ Usp. *Lumen gentium* (LG), 13.

senja po utjelovljenoj Riječi. Na temelju 1 Tim 2,5 deklaracija *Dominus Jesus* definira jedino posredništvo spasenja po Isusu Kristu. Je li moguće ovu tvrdnju spojiti s gore izrečenom tezom? Ako bismo nekršćanske religije vremenski stavili u vrijeme prije utjelovljene, inkarnirane Riječi, onda bi oni spasenje postizali anticipacijom. Na osnovu razlikovanja reda spasenja po objavljenoj Riječi i po utjelovljenoj Riječi bi li se paralelno dalo govoriti o redu spasenja po Kristu i redu spasenja po Duhu? Ako Crkvu razumijemo kao Narod Božji, možda bi se umjesto aksioma: *Izvan Crkve nema spasenja*, moglo reći: *Izvan kraljevstva Božjega nema spasenja*. Autor pri kraju daje elemente jednoga novog prijedloga na razmišljanje o individualnoj povezanosti nekršćana s Crkvom. Ako je čovjek nekršćanin obdaren milošću, on bi živio u misteriju Crkve na neki nevidljivi način. Ovdje De la Soujoele citira Charlesa Journesa koji je tezu sažeo u aksiom: *Nevidljiva pripadnost vidljivoj Crkvi*, slično Augustinu koji sakrament definira kao: *Vidljivi znak nevidljive milosti*. Prema ovom shvaćanju nekršćanska religija bi i dalje bila naravna, u kojoj bi se nekršćanin mogao spasiti, ali ne po njoj. Benoit govori o mogućoj "tendencijalnoj crkvenosti" nekršćana. Po ovome bi nekršćanske religije na neki način participirale na misteriju Crkve ukoliko im se priznaju neki spasenjski elementi. U zaključku on ističe dvije točke. Prva je: očito da se eklezijalno pitanje međureligijskoga dijaloga dodiruje s pitanjem sakramentalnosti spasenja. Ako se znak i milost međusobno nadopunjuju, te su uvijek povezani, onda bi sakramentalnost bila vidljivost milosti. Možda postoje takvi znakovi u nekršćanskim religijama koji onda na svoj način uključuju u neku širu sakramentalnost. Drugo, nekršćanska religija bi mogla biti shvaćena kao neka vrsta religija "Rastort" (mjesto odmora), koje pripravlja na spasenje. Jasno je da *Nostra aetate* i *Ad gentes* očito gledaju u kršćanstvu ispunjenje svih religija. Tu poziciju ne treba ugrožavati, mijenjati ili na bilo koji način sužavati, ne priznavati, odbacivati itd., ali tu postoji mogućnost i potreba perspektivu religioznoga pluralizma ili međureligijske teologije ekleziološki produbiti, na temelju koncilskoga gradualnoga shvaćanje pojma "Crkve", zaključuje Benoit.²⁵

Umjesto zaključka

Prenošenje ovakvih teoloških teza u začetku na naše govorno područje može biti riskantno ili provokativno, ali ono također može biti i

²⁵ Usp. "Das ekleziologische Problem im interreligiösen Dialog", u: ZMR, 1-2 (2007), 40-47.

korisno i plodonosno. Nadam se ovom drugom, svjestan da su za naša područja možda preuranjene. Njihov cilj je izazvanje ozbiljne teološke refleksije i ukazivanje na teološke pokušaje ozbiljnih i uvažanih teologa u pravcu međureligijske teologije, kojoj bismo upravo mi zbog naše multireligiozne baštine i višestoljetnoga iskustva određene forme suživota mogli dati važne poticaje i smjernice.

Mislim da imamo svijetle primjere i hrabre poticaje na tom putu u stavovima značajnih papa. Navedimo misao pape Pavla VI. koji nekršćanima 3. 12. 1964. u indijskome Bombayu reče: “Mi se moramo susresti kao hodočasnici na putu prema traženju Boga, ne u zdanjima od kamena, nego u ljudskim srcima.”²⁶ On je 1964. god. utemeljio Tajništvo za nekršćane, koje je 1968. god. izdalo smjernice toga puta pod znakovitim naslovom: *Prema susretu religija*. Nije li to usmjerenje prema dijaloškom susretanju međureligijskih teologija?

Na ovom tragu su i gore prezentirani stavovi dokumenata o međureligijske dijalogu kao važnom čimbeniku na putu prema mogućoj međureligijskoj teologiji. Teološke predispozicije za međureligijski dijalog, posebice iz kuta njegove stupnjevitosti, jednako su važne i relevantne i za međureligijsku teologiju, pogotovo iz kuta stupnjevitosti pojma “Crkva”.

INTERRELIGIÖSER DIALOG UND INTERRELIGIÖSE THEOLOGIE!?

Zusammenfassung

Manche Theologen aus dem westlichen Längenteil der Kirche gehen immer entscheidender und offener in ihren Begründungen eines ekklesialen und theologischen Sinn des Begriffes “Theologie der Religionen” oder “Interreligiöse Theologie”. Dabei vermischen sie ihre Thesen mit irgendkeinem Sinkretismus. Als Sprungbrett in ihrer Überlegungen und ihrem Suchen nach der theologischen Begründung dient ihnen der schon verbreitete und graduale Begriff “Interreligiöse Dialog”. Im gleichen analogen Sinn sehen diese Theologen die Möglichkeit ein, durch den graduellen Begriff der “Kirche” auch den Begriff “Interreligiöse Theologie” begründen zu können, ohne dabei die dogmatisch-soteriologische These: Jesus Christus als einziger Retter der Welt, weder einzuschränken, noch zu verleugnen.

²⁶ *Il viaggio di Paolo VI in India*, str. 77; ovdje citirano: *Prema susretu religija*, str. 15.